

ІСТОРІЯ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 377.36.011.33(477) „194/195”

Т. В. Івченко

ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В 40- 50-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Сучасне суспільство, побудоване на принципово нових соціально-економічних і правових засадах, потребує системної підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних та мобільних на ринку праці робітників. Її ефективність значною мірою залежить від змісту, форм та методів організації процесу навчання у професійно-технічних закладах. Саме ці складники процесу навчання в закладах системи професійної освіти сприяють зростанню міцності теоретичних знань, удосконаленню та закріпленню практичних умінь, навичок, розвитку професійної самостійності учнів, оволодінню ними прогресивними технологіями, сучасним обладнанням та досвідом роботи новаторів виробництва.

У цілісній системі суспільних відносин професійно-технічна освіта тісно взаємопов'язана з економічним життям суспільства, яке змінюється в конкретно-історичних умовах. Основними соціально-економічними передумовами змін у змісті, формах та методах підготовки кваліфікованих робітників стали значні структурні зміни в галузі, пов'язані з появою ринкової економіки та зміною соціального становища більшості населення нашої держави.

Сучасні науково-технологічні зміни призвели до появи низки суперечностей між потребами суспільства, зацікавленого в зростанні якості підготовки кваліфікованих кадрів, і змістом і якістю професійного навчання кваліфікованих робітників для різноманітних сфер господарства; запитами сучасного виробництва і відставанням змісту освіти відповідно до інноваційних змін у науці, техніці, виробництві.

Розв'язання цих суперечностей значно залежить від науково обґрунтованого вдосконалення змісту освіти, форм і методів навчання, яке можливо здійснити на основі вивчення й використання історико-педагогічного досвіду. У зв'язку з цим заслуговують на увагу підходи до визначення змісту, форм та методів організації навчання у професійно-технічних училищах України в 40-50-х роках ХХ століття. Саме в цей час процедура відбору змісту форм та методів професійного навчання була безпосередньо зумовлена ситуацією у виробництві, потребами ринку праці.

Дослідження проблем змісту, форм та методів професійної освіти здійснювали багато науковців. Ю. Ф. Зінковський, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, М. М. Скаткін досліджували теоретичні і педагогічні проблеми професійної освіти), С. Я. Батишев, М. Ф. Пузанов, І. Г. Терещенко – питання базової професійної освіти, І. К. Воєводський, А. М. Веселов, А. Ф. Протопопов розглядали педагогічний процес в закладах професійної освіти.

Проте шляхи вирішення проблем, пов'язаних з формуванням змісту професійного навчання, його форм та методів в 40-50-ті роки ХХ століття не знайшли достатнього висвітлення в історико-педагогічній літературі.

Мета статті – визначити особливості формування змісту, відбору форм та методів організації навчання в закладах професійно - технічної освіти України в 40-50-ті роки ХХ століття.

За період свого існування навчальні заклади системи трудових резервів підготували велику кількість кваліфікованих робітничих кадрів. Ремісничі училища досліджуваного періоду стали основним джерелом підготовки робітників з молоді. Різноманітність професійно-технічних навчальних закладів, гнучкість їх роботи, врахування особливостей галузей промисловості та регіонів України - все це зумовило необхідність удосконалення програмного забезпечення їх діяльності.

Для професійної підготовки учнів Головним управлінням трудових резервів при РНК СРСР було розроблено понад 700 навчальних програм із різних професій. Ці програми були обов'язковими для всіх закладів системи трудових резервів без врахування специфіки господарського комплексу тієї чи іншої республіки, що входили до складу СРСР. Основний навчальний час в училищах та школах трудових резервів відводився на виробниче навчання. Загальноосвітні дисципліни були введені в навчальні плани лише в обсязі, що вважався достатнім для ефективнішого оволодіння професією. Співвідношення між виробничим і теоретичним навчанням було встановлено як 5:2. Так, у навчальному плані для підготовки робітників-металістів із 4032 годин навчальних годин 2916 відводилося на виробниче навчання, а 1116 - на теоретичні дисципліни [9, Арк. 18]. Навчальна документація для училищ та шкіл ФЗН складалася з кваліфікаційної характеристики, навчального плану, зведено-тематичного плану, програми виробничого навчання та програми зі спеціальної технології.

Години, відведені на виробниче навчання, в закладах системи трудових резервів використовувалися не завжди ефективно. Це пояснюється, насамперед, відсутністю належної навчально-матеріальної бази для його проведення. Умови для організації виробничого навчання продовжували залишатися складними і в 50-х роках [Там само].

Слід підкреслити, що тематичний план визначав зміст занять та послідовність навчання учнів, основні теми інструктажу, якими повинні були супроводжуватися вправи учнів та виконані ними роботи. Зміст

тематичного плану розподілявся за п'ятьма основними періодами: вхідний, операції, комплекси операцій, операції (друга група) та знов комплекси операцій [7, с. 80].

У навчальній програмі подавався докладний та послідовний перелік вправ та розкривався зміст інструктажу. Слід зазначити, що спеціальні знання, які були необхідні майбутньому робітнику, обмежувалися лише необхідними відомостями про обладнання, матеріали, інструменти, технологічний процес, організацію робочого місця, креслення та техніку безпеки.

Вагоме місце у підготовці кваліфікованих робітників відводилось майстрам виробничого навчання, які контролювали весь процес оволодіння учнями необхідних операцій та придбання ними достатнього досвіду для самостійного виконання певних робіт по спеціальності відповідно до вимог кваліфікаційної характеристики.

Основною метою курсу спеціальної технології було надати учням ті спеціальні знання, без яких вони не змогли виконувати свою виробничу роботу. Основними формами теоретичних занять з учнями були лекції та бесіди, насамперед широко використовувались наочні посібники, як об'ємні, так і площинні.

Отже, зазначимо, що на відміну від навчальних планів профшкіл кінця 20-х років в навчальній документації ремісничих училищ передвоєнного періоду недостатньо уваги приділялось загальноосвітнім дисциплінам, які в загальному балансі навчального часу складали всього 9,5% та не передбачались політзаняття і вивчення рідної мови [7, с. 76].

З початком Великої Вітчизняної війни почався новий період в житті трудових резервів. Разом з економікою країни перебудовувались і навчальні заклади професійно-технічної освіти.

Саме для цього було переглянуто умови добровільного прийому та мобілізації в ремісничі й залізничні училища в умовах військового часу. Були змінені терміни призову молоді на навчання, розширені його планові завдання. Також були переглянуті навчальні плани та програми. Учні ремісничих і залізничних училищ переводилися на щоденне виробниче навчання. Для нього було встановлено новий норматив часу - 8 год. [5, с. 22]. Слід зазначити, що в навчальних планах, якими користувались ремісничі училища під час війни 63% передбачалось для виробничого навчання. Зокрема, з предметів теоретичного навчання більшість уваги приділялося спеціальній технології, фізиці та математиці. На відміну від навчальних планів передвоєнного часу військово-фізкультурна підготовка учнів була замінена військовою, крім того до навчального процесу введено політзаняття, викладання російської мови та літературного читання, а кількість загальноосвітніх дисциплін з 9,5% збільшився до 17,7%.

Вивчення архівних документів показало, що програми кінця 40-х років, на жаль, знижували систематичність і фундаментальність формування знань, умінь і навичок, оскільки мали певні недоліки. Це

пояснювалося низкою причин, зокрема: значна кількість інженерно-педагогічних працівників та кваліфікованих майстрів виробничого навчання знаходилась на фронті і при навчанні приходилось користуватись застарілим обладнанням та інструментами [4, с. 10]. До 1951-1952 навчальних років в училищах діяли єдині навчальні плани, як для груп з чотирикласною так і для груп з семикласною освітою.

Наприкінці 50-х років були внесені значні зміни до переліку професій, підготовка з яких здійснювалася в закладах трудових резервів. Як наслідок, кількість професій у технічних училищах збільшилася з 279 до 294, а у школах фабрично-заводського навчання з 94 до 133. Відповідно були розроблені направлені до навчальних закладів 173 збірники нових навчальних планів і програм, що мали змінити зміст підготовки кваліфікованих робітників у закладах системи трудових резервів [10, Арк 109].

Навчальні плани передбачали чергування виробничого та теоретичного навчання через день по шість годин. По дисциплінам теоретичного циклу було введено екзаменаційні сесії: наприкінці першого року навчання – перевідні іспити по всім дисциплінам і наприкінці першого півріччя другого року навчання – підсумкові іспити.

Таким чином, розроблена навчально-методична документація в 40-50-х рр. була вагомим підґрунтям навчальним закладам у планування і організацію виробничого навчання і свідчила про зростання науково-теоретичного рівня при розробці дидактичних основ виробничого навчання. З метою підвищення якості підготовки робітників в 50-х рр. проводилась спеціалізація професійно-технічних училищ, яка давала можливість скласти навчальні дільниці, зібрати навчально-наочні посібники, технічні засоби навчання по всьому технологічному процесу, зразково обладнати навчальні кабінети, лабораторії, майстерні [3, с. 242].

Основною формою навчального процесу ремісничих училищ СНК СРСР було визнано урок, який проводився майстром виробничого навчання і викладачем, тим самим було покладено новий напрямок класно-урочної системи в професійній школі. У зв'язку з цим у 1946 році на сторінках журналу „Виробниче навчання” розпочалась дискусія про впровадження класно-урочної системи у виробниче навчання. Дискусію було розпочато методистом професійно-технічної освіти Ф. Блінчевським, що свідчило про необхідність теоретичної розробки форм та методів навчальної роботи в професійній школі [1, с. 5].

На початку 50-х років до друку виходить стаття Ф. Блінчевського та Н. Рябова „Про методи виробничого навчання”, яка акцентує увагу вчених, методистів та працівників системи трудових резервів на розробку важливої педагогічної проблеми – методів виробничого навчання [2, №9-12; №1-3].

Слід зазначити, що на уроках самостійної роботи учні, користуючись технічними посібниками та довідниками, вирішували задачі, робили опис технологічних процесів, обладнання, інструментів; у

письмовій формі відповідали на запитання викладача. Майстри виробничого навчання впроваджували різноманітні методики проведення уроків самостійної роботи, зокрема розробляли картки – завдання, які містили задачі з матеріалу курсу з німими малюнками, кресленням та схемами. Широкого розповсюдження в ремісничих училищах набули лабораторні роботи по фізиці, технічній математиці та електротехніці [7, с. 53].

Необхідно зауважити, що допоміжними формами навчальної роботи в ремісничих училищах були гурткові заняття, індивідуальне та бригадне виконання навчальних, навчально-виробничих і господарських робіт. Зокрема, в період навчання на підприємстві, коли діяльність учнів мала характер виробничої практики, урок змінювався іншими організаційними формами, наближеними до форм організації виробничої діяльності кваліфікованих робітників [8, с.88].

Отже, здійснений нами аналіз розвитку змісту, форм та методів професійно-технічної освіти, свідчить, що їх відбір зумовлювався рівнем розвитку економіки, потребами у фахівцях того чи іншого профілю, вимогами нормативно-правових документів у сфері професійно-технічної освіти. В умовах централізації освіти цей складний взаємозв'язок між сферою економіки та змістом, формами й методами навчання здійснювався на засадах адміністративного підходу й авторитарних методів.

У подальшому вважаємо за доцільне дослідити інші аспекти підготовки кваліфікованих робітників в системі професійного навчання в різні історичні періоди.

Список використаної літератури

- 1. Блінчевський Ф.** Що таке урок виробничого навчання - Производственное обучение, 1946. - №12, с. 5.
- 2. Блінчевський Ф., Рябов Н.** Про методи виробничого навчання - Производственное обучение, 1951. - №9-12; 1952. - №1-3.
- 3. Веселов А.** Нариси історії професійно-технічної освіти / за ред С.Я. Батышева, - М., - Педагогіка, - 1981. - с. 242.
- 4. Воєводський І.** Професійно-технічна підготовка фахівців середньої ланки кваліфікованих робітників для важкої індустрії СРСР (1917-1980рр.)/І. Воєводський//автореф. дис.. доктора пед. наук. – Казань. - 1981.
- 5. Котляр Е.** Державні трудові резерви СРСР в роки Великої Вітчизняної війни. - М.: Вищ. шк., 1975. - с. 22.
- 6. Протопопов А.** Педагогічний процес в ремісничому училищі,- Всесоюзне навч.- вих. вид-во. Трудрезерввидат, М.- 1955.- с. 88.
- 7. Пузанов М.** Розвиток форм та методів підготовки працівників / М.Ф. Пузанов // М., Вища школа, 1967. - с. 53.
- 8. Пузанов М., Терещенко Г.** Нариси історії нижчої професійної-технічної освіти в Українській РСР / М.Ф. Пузанов, Г.І. Терещенко// К., Вища школа, 1980 р. – с. 80.
- 9. ЦДАВО України.** -Ф. 4609.-Оп. 1.-Спр. 9. – Арк. 18.
- 10. ЦДАГО України.** – Ф. 7. – Оп. 3. – Спр. 1435. – Арк. 109.

Івченко Т. В. Зміст, форми та методи організації навчання в закладах професійно-технічної освіти України в 40-50-х роках ХХ століття

У статті проаналізовано залежність змісту професійно-технічної освіти України в 40-50-ті роки ХХ століття від вимог виробництва і ринку праці. Розглянуто форми та методи організації теоретичного та виробничого навчання в закладах професійно-технічної освіти в досліджуваній період, які свідчать, що їх відбір зумовлювався рівнем розвитку економіки, потребами у фахівцях того чи іншого профілю, вимогами нормативно-правових документів у сфері професійно-технічної освіти. В умовах централізації освіти цей складний взаємозв'язок між сферою економіки та змістом, формами й методами навчання здійснювався на засадах адміністративного підходу й авторитарних методів. Необхідно зауважити, що допоміжними формами навчальної роботи в ремісничих училищах були гурткові заняття, індивідуальне та бригадне виконання навчальних, навчально-виробничих і господарських робіт. Зокрема, в період навчання на підприємстві, коли діяльність учнів мала характер виробничої практики, урок змінювався іншими організаційними формами, наближеними до форм організації виробничої діяльності кваліфікованих робітників.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, зміст освіти, розвиток, ремісничі училища, форми та методи навчання, навчальні плани та програми, самостійна робота, урок.

Ивченко Т. В. Содержание, формы и методы организации обучения в учреждениях профессионально-технического образования Украины в 40-50-х годах ХХ столетия

В статье проанализирована зависимость содержания, форм и методов профессионально-технического образования Украины в 40-50-х гг. ХХ столетия от производства и рынка труда. Рассмотрены формы и методы организации теоретического и производственного обучения в системе профессионально-технического образования в исследуемый период, которые подтверждают, что их отбор обуславливался уровнем развития экономики, потребностью в специалистах того или юного профиля, требованиями нормативно - правовых документов в сфере профессионально-технического образования. В условиях централизации образования эта сложная взаимосвязь между сферой экономики и содержанием, формами и методами обучения производилась авторитарными методами. Например, в период обучения на предприятии, когда деятельность учеников имела характер производственной практики, урок менялся другими организационными формами, приближенными к формам организации производственной деятельности квалифицированных рабочих.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, содержание образования, развитие, ремесленные училища, учебные программы, тематические планы.

Ivchenko T.V. Content, Forms and Methods of Teaching in Institutions of Vocational Education in Ukraine 40-50-ies of XX century

The article analyzes the dependence of the content, forms and methods of vocational education in Ukraine 40-50-ies of the Twentieth century, from the production and the labor market. Considered forms and methods of theoretical and industrial training in the vocational and technical education in the study period, which confirmed that the selection was conditioned by their level of economic development, the need for specialists of a young profile, regulatory requirements - legal instruments in the field of vocational education. In terms of centralization of education, this complex relationship between the economy and the content, forms and methods of training was carried out by authoritarian methods. For example, during the training period at the company, where the activities of the students had the character of an industrial practice, the lesson I have other organizational forms, approximate to the forms of organization of production activities working qualified.

Key words: vocational education, educational content, development, publishing and printing industry, printing.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.02.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 364-78(075.8)

М. В. Марчук

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОПКУНСЬКО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ БУКОВИНИ
У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОЇ ОПКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ПОТРЕБАМИ (К. ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)**

Суспільний прогрес, соціально-економічний та політичний розвиток, розквіт освіти, науки, культури та мистецтва не забезпечують людства від існування груп громадян, які з тих чи інших причин потребують захисту, опіки, підтримки. Україна на початку III тисячоліття переживає складний історичний момент свого розвитку. Значна частина її громадян – соціально незахищені, особливу тривогу викликають діти, підлітки та молодь. Саме вони потребують найбільшої уваги з боку держави, громадянського суспільства, окремих інституцій, бо їх сьогоднішній розвиток, можливість отримати належну освіту та виховання – запорука завтрашнього благополуччя і процвітання